ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР»
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА «НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИ НАУКИ»

ИНДИРА КИРИМЖАНОВНА КУАНИШЕВА

ПРЕВЕНЦИЯ В СИСТЕМАТА ЗА ПРАВОСЪДИЕ ПО ОТНОШЕНИЕ НА НЕПЪЛНОЛЕТНИТЕ В РЕПУБЛИКА КАЗАХСТАН

АВТОРЕФЕРАТ
на дисертация за придобиване на образователна и научна степен „доктор», професионално направление 3.6 „Право“, докторска програма „Криминология“

Научен ръководител:
проф. д-р Галина Ковачева

Варна
2026 г.

ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР»
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА«НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИ НАУКИ»

ИНДИРА КИРИМЖАНОВНА КУАНИШЕВА

ПРЕВЕНЦИЯ В СИСТЕМАТА ЗА ПРАВОСЪДИЕ ПО ОТНОШЕНИЕ НА НЕПЪЛНОЛЕТНИТЕ В РЕПУБЛИКА КАЗАХСТАН

АВТОРЕФЕРАТ
на дисертация за придобиване на образователна и научна степен „доктор», професионално направление 3.6 „Право“, докторска програма „Криминология“

Научен ръководител:
проф. д-р Галина Ковачева

Рецензенти:
проф. д.ю.н. Йонко Кунчев
проф. д.ю.н. Юлия Бояджиева

Варна
2026 г.

Дисертацията се състои от 346 страници, съдържа увод, изложение в три глави, заключение, списък с използваната литература и приложения. Съдържанието на всяка глава е разделено на отделни параграфи. Основният текст включва 19 таблици. Библиографията включва 136 заглавия на български, руски и английски език.

Авторът на дисертацията е докторант в самостоятелна форма на обучение в катедра „Наказателноправни науки“ на Юридическия факултет на ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна.

Дисертационният труд е обсъден на катедрен съвет на катедра „Наказателноправни науки“ и изпратен за защита пред научно жури.

Защитата на дисертацията пред научното жури ще се проведе в 18 ноември 2026 г. в 13.30 часа в заседателната зала на ректората на ВСУ „Черноризец Храбър“. Материали за защитата се намират в канцеларията на катедра „Наказателноправни науки“ на Юридическия факултет на ВСУ „Черноризец Храбър“ и на сайта на университета www.vfu.bg, раздел “Докторанти”.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Обща характеристика.

Дисертацията е посветена на един от най-сложните проблеми в областта на наказателното право и криминологията - превенцията на престъпленията на непълнолетните. В труда са разгледани криминологическата характеристика на престъпността на непълнолетните в Република Казахстан, основните причини и условия, понятието за престъпността на непълнолетните и видовете престъпления, тяхната класификация, правния статут на непълнолетните съгласно законодателството на Република Казахстан, криминологическите аспекти на превенцията на престъпността на непълнолетните, състоянието на превенцията на престъпленията, извършвани от непълнолетни, способите за повишаване на ефективността на превантивната дейност, както и международният опит в превенцията на престъпността на непълнолетните.

2. Актуалност и значимост на изследването.

Актуалността на темата се определя от необходимостта от разработване на ефективни мерки за превенция на престъпността на непълнолетните в Република Казахстан.

Значимостта на работата може да се разгледа от различни гледни точки, включващи социалната, научната и практическа й значимост. Основните аспекти на значимостта на дисертационното изследвани са следните:

1. Социалната значимост се изразява в подобряване на условията за непълнолетните чрез създаване на по-безопасна и подкрепяща среда за подрастващите, което ще спомогне за намаляване нивото на престъпността и ще повиши качеството на живот на младежта в Казахстан.

2. Научната значимост се изразява в разширяване на теоретичните знания. Трудът обогатява теорията на младежкото правосъдие с нови подходи и концепции, което може да послужи като основа за по-нататъшни изследвания в тази област.

3. Практическата значимост на изследването се изразява

в неговата насоченост към решаването на актуални задачи, стоящи пред обществото, държавните и обществените институции, правоохранителните органи и други субекти в сферата на превенцията на престъпността на непълнолетните.

4. Политическата значимост се проявява чрез въздействието върху политиката в областта на младежкото правосъдие. Резултатите от труда могат да послужат като основа за разработването на нови политики и законопроекти в областта на младежкото правосъдие, което ще спомогне за укрепване на правната защита на непълнолетните и ще намали нивото на престъпност.

3. Обект на изследването е системата за младежко правосъдие и практиките по превенция на престъпността сред непълнолетните в Република Казахстан, включваща правни и институционални механизми, насочени към предотвратяване на правонарушения сред непълнолетните; държавни и обществени организации, участващи в превенцията на престъпността; взаимодействието между правоохранителните органи, образователните институции и социалните служби с цел превенция; законодателната база и нормативноправните актове, регулиращи младежкото правосъдие и превенцията на правонарушенията.

4. Предмет на изследването на настоящата дисертация са правните и организационните мерки, насочени към превенция на престъпността на непълнолетните в системата за младежко правосъдие на Република Казахстан.

Това включва: конкретни методи и програми за превенция на правонарушенията сред непълнолетните; правоприлагащи и рехабилитационни практики, използвани в младежкото правосъдие; взаимодействие и координация между институциите (правоохранителни органи, социални служби, образователни институции); ефективност и недостатъци на съществуващите мерки и подходи за превенция на престъпността сред подрастващите.

5. Основни тези:

1. Престъпността сред непълнолетните в Република Казахстан има комплексен характер и е обусловена от съвкупност от социални, икономически и културни фактори.

2. Съществуващата система за превенция на престъпността на непълнолетните е недостатъчно ефективна, което изисква нейното усъвършенстване на институционално и правно равнище.

3. Младежкото правосъдие в Казахстан се нуждае от модернизация, включително засилване на междуведомственото взаимодействие между правоохранителните органи, образователните институции и социалните служби.

4. Превенцията на престъпността на непълнолетните следва да има системен и ранен характер, с акцент върху работата със семейства и рискови групи.

5. Чуждестранният опит (в частност този на държавите от ЕС и България) показва ефективността на комплексните превантивни програми, които могат да бъдат адаптирани към условията на Казахстан.

6. Необходимо е разработването и внедряването на научнообосновани превантивни програми, включващи психологическа подкрепа, образователни мерки и социална рехабилитация на непълнолетните.

7. Усъвършенстването на законодателството в сферата на младежкото правосъдие е ключово условие за намаляване на престъпността на непълнолетните.

8. Въвеждането на система за мониторинг и оценка на ефективността на превантивните мерки ще позволи повишаване резултатността на държавната политика в тази сфера.

6. Цел и задачи на изследването

Целта на изследването се състои във всестранен анализ на състоянието, причините и ефективността на съществуващата практика за превенция на престъпността на непълнолетните, както и в разработването на научнообосновани препоръки за усъвършенстване на системата за превенция на престъпността на непълнолетните в Република Казахстан въз основа на анализ на правните основи, съществуващите механизми и чуждестранния опит.

Постигането на посочената цел предполага решаването на следните задачи:

1. Да се анализират теоретичните подходи и международните стандарти в областта на превенцията на престъпността сред непълнолетните.

2. Да се изследват правните основи и съществуващата система за младежко правосъдие в Република Казахстан, насочена към превенция на правонарушенията сред непълнолетните.

3. Да се установят социалните, икономическите и културните фактори, влияещи върху нивото на престъпността на непълнолетните в Казахстан.

4. Да се оцени ефективността на действащите мерки и програми за превенция на престъпленията на непълнолетните в Казахстан.

5. Да се проведе сравнителен анализ с чуждестранните практики за превенция на престъпността на непълнолетните с акцент върху опита на държавите от Европейския съюз и България.

6. Да се разработят препоръки за усъвършенстване на законодателството, подобряване на междуведомственото взаимодействие и внедряване на ефективни превантивни мерки, насочени към превенция на престъпността на непълнолетните в Казахстан.

7. Методологията и методите на изследването включват:

Теоретичен анализ - анализ на научната литература, правни документи и нормативни актове на Република Казахстан, международни стандарти в областта на младежкото правосъдие и превенцията на престъпността;

Сравнителен анализ - сравнение на казахстанската система за младежко правосъдиес подобни системи в страните от ЕС и България;

Статистически анализ - обработка и анализ на статистическите данни за престъпността сред непълнолетните в Казахстан, динамиката на промените и идентифициране на рисковите фактори;

Социологически метод - анкетно проучване, което се използва за събиране на данни от правоохранителните органи и техните длъжностни лица относно факторите за извършване на правонарушения от непълнолетни, програмите за превенция и др.

Използването на тези методи и инструменти ще позволи да се проучи цялостно обекта на изследването, да се оценят

настоящите превантивни мерки и да се предложат обосновани препоръки за тяхното подобряване.

8. Ограничения и проблемни параметри на дисертационния труд.

В рамките на настоящото дисертационно изследване са установени определени ограничения, обусловени от неговия предмет, целите и достъпността на емпиричните данни.

На първо място - изследването е ограничено до територията на Република Казахстан с акцент върху Жамбилска област и е насочено към анализ на системата за превенция на престъпността сред непълнолетните.

На второ място - времевите рамки на изследването обхващат съвременния период 2015–2024 г., което е свързано с актуалността на изследваните процеси и достъпността на статистическите данни.

На трето място - в труда се разглеждат преимуществено правните, организационните и криминологическите аспекти на превенцията, докато психологическите и педагогическите въпроси се засягат в обем, необходим за представяне на темата.

На четвърто място - емпиричната база на изследването е ограничена до официални статистически данни, нормативни актове и резултатите от проучването, които може да не отразяват напълно латентността при някои видове престъпления, извършвани от непълнолетни.

На пето място - сравнителният анализ на чуждестранния опит се фокусира върху отделни държави (в частност държавите от Европейския съюз и България) и не обхваща пълния спектър от международни практики.

Посочените ограничения не намаляват научната стойност на изследването, но определят границите на интерпретацията на получените резултати и насоките на тяхното практическо приложение.

9. Научна новост на получените резултати, теоретическа значимост и практическа стойност.

Научната новост на получените резултати се състои в обосноваването на единен модел на непрекъсната междуведомствена индивидуална подкрепа на непълнолетния и неговото семейство, включваща ранно установяване на

рисковите фактори, комплексна оценка на потребностите, разработването на индивидуален план, определянето на координатор, работа със семейството, участие на специалисти с психологическа и социална подготовка, наставничество, оценка на резултатите и подкрепа след извършената оценка.

Обосновано е разграничението на понятията „превенция на престъпността на непълнолетните" и „профилактика на правонарушенията на непълнолетните", при което превенцията се разглежда като по-широка система от мерки, а профилактиката – как едно от основните направления напревенцията.

Теоретическата значимост на получените резултати се състои в изследване на съдържанието и механизмите за превенция на престъпността на непълнолетните, съотношението между превенцията и профилактиката, а също и организацията на междуведомственото взаимодействие между субектите от системата за младежко правосъдие.

Практическата ценност на изследването се състои в разработване на препоръки за междуведомествено управление на превантивната дейност, организация на психологическата и социалната подкрепа на деца правонарушители, работа със семейството, развитие на наставничеството, ресоциализация на непълнолетните след изтичане на изпитателния срок и след произнасяне на съдебното решение, а също и мониторинг и оценкана ефективността на профилактическата дейност.

Разработените предложения и препоръки могат да послужат в дейността на субектите от системата за младежко правосъдие, правоохранителните органи, образователните организации и социалните служби при усъвършенстване на превантивната дейност по отношение на непълнолетните.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Структурата на дисертационния труд включва: увод, три глави и заключение с общ обем от 346 страници.Основният текст съдържа 19 таблици. Библиографията включва 136 заглавия на български, руски и английски език. Добавени са и три приложения.

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В увода е обоснована актуалността на темата на дисертационния труд, формулирани са целта и задачите, обекта и предмета на изследването, представени са методологията и научната новост на работата и е определена нейната социална, научна, практическа и политическа значимост.

Първа глава „Престъпност на непълнолетните в Република Казахстан: състояние, причини и условия“ е посветена на анализа на криминологическата характеристика на престъпността на непълнолетните, включително и изследване на нейното ниво, динамика и структура, както и установяването на причините и условията, които обуславят нейното възникване.

В първият параграф „Криминологическа характеристика на престъпността сред непълнолетнитев Република Казахстан“ е направен цялостен анализ на нивото, динамиката и структурата на престъпността на непълнолетните, както и е дадена характеристика на личността на непълнолетния престъпник.

Преди всичко нивото на престъпността на непълнолетните отразява количествените показатели за регистрираните престъпления, извършени от лица под 18-годишна възраст. В Република Казахстан този показател показва известни колебания през последните години, обусловени както от промените в социално-икономическата ситуация, така и от подобренията в системата за регистриране на престъпления и превантивната дейност на правоохранителните органи.

Анализът на динамиката на престъпността на непълнолетните позволява да се изведат тенденции в нейното развитие за дадения период от време. По-конкретно, наблюдават се периоди както на спад, така и на увеличение на броя на престъпленията, извършени от непълнолетни, което може да е свързано с влиянието на външни фактори, включително нивата на заетост на младежите, достъпа до образование и ефективността на държавните програми за превенция на престъпността.

Структурата на престъпността на непълнолетните се характеризира с преобладаване на престъпленията против собствеността като кражби, грабежи и измами. Освен тях

определено място заемат и престъпленията срещу личността, включително причиняване на телесна повреда и хулиганство. Трябва да се отбележи, че значителна част от престъпленията се извършват в група, което показва високата роля на влиянието на социалната среда и връстниците върху поведението на подрастващите.

В рамките на криминологичната характеристика се обръща специално внимание на личността на непълнолетния престъпник. Както показва анализът, по-голямата част от правонарушителите са лица от мъжки пол на възраст 16–17 години. При това значителна част от тях са отгледани в неблагополучни семейства, характеризиращи се с ниско ниво на материално осигуряване, недостатъчен родителски контрол и наличие на асоциално поведение в семейството.

За непълнолетните престъпници са характерни: ниско ниво на правосъзнание, склонност към импулсивно поведение, податливост към влиянието на околните, както и недостатъчно формирани житейски ценности и нагласи. Често непълнолетните нямат постоянна заетост или изпитват затруднения в ученето.

По този начин проведеният анализ на нивото, динамиката и структурата на престъпността сред непълнолетните, както и на особеностите на личността на правонарушителите, позволява да се направи изводът, че това явление има сложен и многостранен характер, обусловен от съвкупност от социални, икономически и психологически фактори, което изисква комплексен подход за неговото предотвратяване и ограничаване в рамките на действащото законодателство, включително актуализиране на разпоредбите на Наказателния кодекс на Република Казахстан.

Обосновано е, че криминологическата характеристика на престъпността на непълнолетните в Република Казахстан се определя от съвкупност от количествени (ниво, динамика) и качествени (структура, личностни особености на правонарушителя) показатели, отразяващи спецификата на тази категория престъпност. Посочено е, че нейното развитие се обуславя от влиянието на социално-икономическите промени в обществото, както и от възрастовите и психологическите особености на непълнолетните.

Изследвано е състоянието на престъпността сред непълнолетните, включително нивото, динамиката и структурата на правонарушенията, както и е проведен анализ на личността на непълнолетния престъпник. Установени са основните тенденции на престъпността, определени са най-разпространените видове престъпления, както и социално-демографските, морално-психологическите и поведенческите характеристики на непълнолетните правонарушители.

Проведеният анализ позволява да се направи изводът, че престъпността на непълнолетните в Република Казахстан се характеризира с устойчиви тенденции и специфични особености, свързани с възрастовата категория на извършителите, а нейното предотвратяване изисква комплексен подход, насочен към въздействие върху криминогенните фактори и формиране на социално приемливо поведение сред младежта.

Във втория параграф „Причини и условия за престъпността на непълнолетните“ е направена комплексна оценка на факторите, определящи престъпното поведение на непълнолетните, като са отделени икономическите, социалните, социално-психологическите и идеологическите аспекти на тяхното формиране.

Установено е, че ключово влияние върху престъпността на непълнолетните оказват неблагоприятните социално-икономически условия, деформацията на института на семейството, недостатъците във възпитанието, влиянието на асоциалната среда, както и разпространението на негативни идеологически нагласи и ценностни ориентации, способстващи за девиантно поведение.

Обосновано е, че превенцията на престъпността на непълнолетните е възможна само при условие на системно въздействие върху съвкупността от причини и условия, включително подобряване на социално-икономическата среда, укрепване на семейните ценности, развитие на възпитателни и образователни механизми, както и формиране на положителна идеология и правосъзнание сред младежта.

Във втората глава „Дейност на субектите в системата за младежко правосъдие по превенция на престъпността на непълнолетните“ се изследва и анализира проблемът за

ефективността на съществуващите механизми за превенция на престъпността на непълнолетните, както и функционирането на системата за младежко правосъдие като най-важен елемент на държавната политика в тази сфера.

В първия параграф „Състояние на превенцията на престъпленията, извършвани от непълнолетни“ се анализират съвременните организационно-правни и практически аспекти на превенцията на правонарушенията сред непълнолетните в Република Казахстан, както и ефективността на дейността на основните субекти на системата на младежко правосъдие.

Особено внимание се обръща на анализа на дейността на органите и институциите, които са част от системата за превенция, включително правоохранителните органи, образователните институции, социалните служби и специализираните институции за непълнолетни. Разглежда се тяхното взаимодействие, насочено към разкриване, предотвратяване и пресичане на правонарушенията сред подрастващите.

В рамките на главата се изучават и правните основи за превенция на престъпността на непълнолетните, заложени в действащото законодателство на Република Казахстан. Особено внимание се обръща на Закона на Република Казахстан „За превенция на правонарушенията сред непълнолетните и предотвратяване на детската безнадзорност и безпризорност“, както и на разпоредбите на новото законодателство на Република Казахстан за превенция на правонарушенията, влязло в сила през 2025 г. и насочено към усъвършенстване на системата за раннапревенция на правонарушенията и междуведомственото взаимодействие. Наред с това се разглеждат разпоредбите на Наказателния кодекс на Република Казахстан и Наказателно-процесуалния кодекс на Република Казахстан, регулиращи въпросите на наказателната отговорност на непълнолетните, особеностите на производството по дела от тази категория и дейността на системата за младежко правосъдие, включително специализираните съдилища и служби.

Особено внимание се обръща на мерките за индивидуална превенция, прилагани спрямо непълнолетни, които са в рискова група, включително социално-педагогическа

работа, психологическа подкрепа и програми за ресоциализация. Анализира се ролята на семейството, училището и обществото във формирането на законосъобразно поведение у подрастващите.

Като основен проблем се изследва превенцията на престъпността в системата за младежко правосъдие, чиято дейност е насочена към ранното откриване на непълнолетни, склонни към правонарушения, провеждането на индивидуална превантивна работа, както и взаимодействието със семействата и образователните институции. Анализира се практиката на поставяне под превантивен надзор, провеждането на превантивни беседи и други мерки за въздействие.

Анализира се превантивната дейност, осъществявана от комисиите по делата на непълнолетните и защита на техните права, които имат координираща роля в системата за превенция. Тяхната дейност е насочена към защита на правата и законните интереси на децата, разглеждане на дела за правонарушения, както и предприемане на мерки за премахване на причините и условията, способстващи за извършването на престъпления.

Отделен пункт е посветен на превенцията в дейността на съдилищата по делата на непълнолетни, където акцентът е поставен върху прилагането на възпитателни мерки, алтернативни на наказанието, както и върху осигуряването на индивидуален подход към всеки непълнолетен правонарушител, като се отчитат неговата личност и обстоятелствата по делото.

Анализират се съществуващите трудности в развитието на идеологията и законодателството в сферата на превенцията на престъпността на непълнолетните, включително пропуските в нормативно-правното регулиране, недостатъчната съгласуваност между различните субекти на превенцията, както и необходимостта от по-нататъшно усъвършенстване на заложените правни механизми, по-специално, в Наказателния кодекс на Република Казахстан и други нормативни актове.

Формулирани са основните направления за усъвършенстване на системата за превенция на престъпността на непълнолетните, включващи засилване на междуведомственото взаимодействие, развитие на института за ранна превенция, повишаване на ефективността на дейността на младежката полиция, комисиите по делата на непълнолетните и съдилищата,

както и по-нататъшно развитие на законодателството с оглед на съвременните социални предизвикателства и международните стандарти в областта на защитата на правата на детето.

Във втория параграф „Начини за повишаване на ефективността на превенцията на съвременните престъпления, извършвани от непълнолетни“ авторът прави анализ на съществуващите проблеми и недостатъци на системата за превенция на престъпността на непълнолетните, както и предлага научно обосновани насоки за нейното усъвършенстване в съвременните условия.

Разглеждат се съществуващите проблеми и недостатъци на системата за младежко правосъдие, като недостатъчната координация между субектите, осъществяващи превенцията, ограничеността на ресурсите и необходимостта от усъвършенстване на правоприлагателната практика. Въз основа на проведения анализ се формулират предложения за повишаване на ефективността на превенцията на престъпността на непълнолетните в Република Казахстан.

Обосновава се тезата, че ефективното предотвратяване на престъпността на непълнолетните в Република Казахстан е възможно само при използване на комплексен, междуведомствен подход, основан на взаимодействието на всички субекти на превенцията и приоритета на мерките за социално и възпитателно въздействие пред наказателните мерки.

Подчертава се необходимостта на преход от преимуществено ведомствено взаимодействие и обмен на информация към междуведомствено управление на профилактичната дейност спрямо конкретния непълнолетен правонарушител. Предлага се определянето на координатор, осигуряващ непрекъсната подкрепа и взаимодействие от субектите за профилактика, разработване на единен индивидуален план, включващ самостоятелен компонент за семейството, разпределение на отговорностите, срокове за изпълнение и оценка на постигнатите резултати. При случаи от фактическа и правна сложност е предвидено привличане на интердисциплинарни екипи, съставени от психолози, социални работници и педагози. Особено внимание се обръща на оценката на ефективността на действащите превантивни мерки, прилагани от субектите, осъществяващи правосъдие по отношение на

непълнолетни, включително органите на министерството на вътрешните работи, социалните служби и съдебните органи. Анализират се причините за недостатъчната ефективност на отделни мерки, като формалният подход към превантивната дейност, недостатъчното ниво на междуведомствено взаимодействие, както и ограничеността на ресурсите и кадровото осигуряване.

Представеният анализ на състоянието и ефективността на системата за превенция на престъпността сред непълнолетните позволява да се констатира, че въпреки наличието на разгърната система за младежко правосъдиев Република Казахстан, развита нормативно-правна база и приемането на новия Закон на Република Казахстан „За превенция на правонарушенията“ от 30 декември 2025 г., насочен към усъвършенстване на механизмите за ранна превенция на правонарушенията и междуведомственото взаимодействие, нивото на превантивната дейност все още остава недостатъчно ефективно.

Направено е заключението, че съществуващата система за превенция на престъпността на непълнолетните в Република Казахстан се нуждае от цялостна модернизация, насочена към повишаване на нейната практическа ефективност, премахване на формалния подход в превантивната дейност и осигуряване на реално междуведомствено сътрудничество.

Подчертава се, че при запазване на действащите подходи е невъзможно да се постигне устойчиво намаляване на нивото на юношеската престъпност, поради което се изисква преориентиране на системата към ранна превенция, индивидуална работа с непълнолетните и техните семейства, както и по-широко прилагане на мерки с възпитателен и възстановителен характер.

Установено е, че съществуващите превантивни мерки в редица случаи носят формален характер, липсва необходимата координация между субектите на превенцията, а също така продължават да съществуват проблеми при прилагането на индивидуален подход към непълнолетните, намиращи се в рискова група. Посочено е, че механизмите за ранно откриване на девиантно поведение и за предоставяне на навременна социална и психологическа помощ са недостатъчно развити.

Актуален е и проблемът относно усъвършенстването на действащото законодателство на Република Казахстан в областта на превенцията на престъпността на непълнолетните във връзка с установеното наличие на пропуски и противоречия в правните норми, недостатъчното регулиране на механизмите за ранна превенция, както и ограниченото прилагане на алтернативни мерки, насочени към ресоциализацията на подрастващите. Посочено е, че продължава да съществува проблемът с недостатъчната съгласуваност на нормативните разпоредби, регулиращи дейността на различните субекти в системата за младежко правосъдие, което намалява общата ефективност на превантивната работа.

Застъпва се схващането, че повишаването на ефективността на превенцията на престъпността на непълнолетните е възможно при комплексното усъвършенстване на законодателството и реализацията на организационни мерки в системата за младежко правосъдие, насочени към засилване на междуведомственото взаимодействие, развитие на института на ранната превенция, въвеждане на съвременни социални и психолого-педагогически технологии, както и повишаване на професионалната подготовка на специалистите, работещи с непълнолетни. Такъв подход ще позволи да се осигури по-резултатно предотвратяване на правонарушенията и успешна социализация на подрастващите.

По този начин превенцията на престъпността на непълнолетните се разглежда като приоритетна насока на държавната политика, изискваща системен подход, обединяващ правни, социални и педагогически мерки за въздействие.

В трета глава „Чуждестранният опит в превенцията на престъпността на непълнолетните“ е проучена и систематизирана практиката за превенция на престъпността на непълнолетните в различни държави, като са анализирани ефективните модели за младежко правосъдие, прилагани в международната практика.

В първия параграф „Международни правни актове за превенция на престъпленията, извършвани от непълнолетни“ е направен анализ на ключови международно-правни документи, определящи стандартите и принципите за превенция на престъпността на непълнолетните, както и за защита на техните права и законни интереси.

Разгледани са разпоредбите на Минималните стандартни правила на ООН за правосъдие по отношение на непълнолетните („Пекинските правила“), които закрепват основните принципи на младежкото правосъдие, ориентирани към хуманизъм, индивидуален подход и приоритет на възпитателните мерки пред наказанието.

Проучени са и Ръководните насоки на Организацията на обединените нации за превенция на престъпността на непълнолетните (Ръководните насоки, приети в Ер-Рияд), в които се обръща специално внимание на първичната превенция, социалната политика в полза на младежта, укрепването на семейството и създаването на благоприятни условия за развитието на непълнолетните като основно направление за превенция на правонарушенията.

Отделно е анализирана Конвенцията за правата на детето като основен международен правен акт, който закрепва правото на всяко дете на защита от всички форми на насилие, експлоатация и неправомерно въздействие, както и задължава държавите-участнички да предприемат всички необходими мерки за превенция на правонарушенията сред непълнолетните.

Проведеният анализ на посочените международни документи позволи да се определят общопризнатите стандарти и подходи, които стоят в основата на съвременната система за превенция на престъпността на непълнолетните.

Направената оценка на нормативната база показа, че международните правни актове в сферата на превенцията на престъпността на непълнолетните формират цялостна система от принципи и стандарти, ориентирани към хуманизиране на младежкото правосъдие, отдаване на приоритет на превенцията и защитата на правата на детето. Същевременно е посочено, че тези норми имат предимно препоръчителен характер и изискват имплементиране в националното законодателство за повишаване на тяхната практическа ефективност.

Обръща се внимание на факта, че нормативната уредба на Република Казахстан в разглежданата област е достатъчно развита и концептуално съгласувана с международните стандарти, но се нуждае от по-нататъшно усъвършенстване по отношение на практическото прилагане, засилването на

механизмите за контрол и повишаването на ефективността при прилагането на заложените правни разпоредби.

Във втория параграф „Законодателство и практика по превенция на престъпността на непълнолетните в други държави“ се изследва опитът в правното регулиране и практическото прилагане на мерки за превенция на престъпността на непълнолетните в държавите от Европейския съюз, като се анализират основните подходи към организацията на системата за младежко правосъдие и превенцията на престъпността на непълнолетните.

По-конкретно, разгледани са законодателните основи за превенция на престъпността на непълнолетните в държавите от Европейския съюз, където е формирана комплексна система за правно регулиране, основана на приоритета за защита на правата на детето, ранна превенция, социална подкрепа на семействата и прилагане на възстановителни форми на правосъдие.

Направено е заключението, че в повечето европейски държави акцентът се поставя върху превенцията на престъпленията чрез социална интеграция, образование и подкрепа на непълнолетните, намиращи се в рискова група.

Проучен е и опитът на европейските държави в областта на превенцията на престъпността сред непълнолетните, включително практиките в държави като Германия, Франция и България. В тези държави широко се прилагат програми за медиация, възстановително правосъдие, социално наставничество и индивидуална превантивна работа с непълнолетни правонарушители.

В рамките на главата са разгледани такива елементи от чуждестранния опит, като развитието на института на медиацията, широкото прилагане на програми за социална рехабилитация, участието на местните общности в превантивната работа, както и ефективното междуведомствено взаимодействие между държавни и недържавни структури.

Проведеният анализ показа, че европейският модел се характеризира с висока степен на междуведомствено взаимодействие, развита система за социална подкрепа на семейството и детето, както и с приоритет на възпитателните и рехабилитационните мерки пред наказателните, което позволява да се открояят най-резултатните практики, които могат да бъдат

адаптирани и използвани в Република Казахстан, като се отчитат националните особености и действащото законодателство.

Получените резултати свидетелстват за възможността за използване на отделни елементи от европейския опит при усъвършенстването на системата за превенция на престъпността сред непълнолетните в Република Казахстан.

Анализът на законодателството и практиката в чужбина показа, че съществува редица проблеми, които изискват разрешаване. Към тях спадат фрагментарният характер на превантивните програми, различията в нивото на финансиране и достъпността на социалните услуги, както и недостатъчната координация между правоохранителните органи, образователните институции и социалните служби.

Направен е извод, че ефективната превенция на престъпността на непълнолетните е възможна при прилагане на комплексен подход, включващ не само правни мерки, но и социална, психологическа и образователна подкрепа за подрастващите, както и активно участие на семейството и местната общност.

Сравнителният анализ показва, че държавите от Европейския съюз активно използват превантивни мерки, насочени към ранното откриване на рискове от девиантно поведение, но степента на тяхната ефективност зависи от нивото на междуведомственото взаимодействие и устойчивостта на държавната политика в тази сфера.

Предлага се да се проведе по-нататъшно задълбочено проучване на механизмите за междуведомствено взаимодействие, както и оценка на ефективността на действащите профилактични програми с цел идентифициране на най-успешните практики.

Обръща се внимание на необходимостта от засилване на ролята на образователните институции в системата за ранна превенция, както и на важността от въвеждането на програми за социална адаптация и рехабилитация на непълнолетни правонарушители.

Посочени са някои проблеми, свързани с недостатъчната индивидуализация на превантивните мерки, претоварването на социалните служби и липсата на единни стандарти за оценка на ефективността на превантивната дейност.

Предлага се да се разработят унифицирани методически препоръки за предотвратяване на престъпността сред непълнолетните, като се отчитат най-добрите европейски практики, както и да се въведат системи за мониторинг и оценка на резултатите от превантивната работа.

Формулирани са мерки за усъвършенстване на системата за превенция на престъпността на непълнолетните, включващи развитие на междуведомственото сътрудничество, повишаване на квалификацията на специалистите, разширяване на програмите за социална подкрепа на семейства, намиращи се в трудна житейска ситуация, и въвеждане на иновативни технологии за превенция на правонарушенията сред младежта.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Извършеният анализ показва, че изследването на превенцията на престъпността на непълнолетните в Република Казахстан е комплексно по характер и обхваща правни, социални и организационни аспекти, като същевременно разкрива необходимостта от усъвършенстване на съществуващата система за превенция, като се отчитат съвременните предизвикателства и международният опит.

Предложена е авторовата дефиниция на престъпността на непълнолетните като социално-правно явление, обусловено от комплекс от социални, икономически, семейно-възпитателни, психологически и други фактори. Превенцията на престъпността на непълнолетните се определя като комплекс от мерки по установяване и отстраняване на причините и условията за извършването на престъпленията и недопускането на повторното извършване на престъпления, при което профилактиката се разглежда като едно от основните направления на превантивната дейност.

Криминологичният анализ на престъпността на непълнолетните показва, че тя се формира под въздействието на съвкупност от взаимосвързани фактори и се характеризира с променливост, зависимост от социално-икономическите условия и трансформация на формите на противоправно поведение, включително влиянието на цифровата среда.

Факторите, които определят престъпността на непълнолетните, включват социално-икономически затруднения, неблагоприятна семейна среда, недостатъци във възпитанието, влияние на девиантни групи, понижаване на нивото на правната култура, както и разпространението на негативно съдържание в информационното пространство.

Изследването установи висока степен на зависимост на юношеската престъпност от качеството на междуведомственото взаимодействие и ефективността на превантивните механизми, както и значително влияние на социалната среда върху формирането на противоправно поведение.

Проучването на чуждестранния опит показва, че най-голяма ефективност имат системите, основани на ранна профилактика, индивидуален подход, междуведомствено сътрудничество и използване на възстановителни практики.

Въз основа на проведения анализ в дисертационния труд са формулирани следните предложения de lege ferenda:

1. Да се предвиди в единния индивидуален план за подкрепа на непълнолетния, самостоятелен компонент за семейството, включващ оценка на проблемите в семейството, задължения на родителите, необходимите мерки за подкрепа, отговорните специалисти, сроковете за реализация на мерките и оценка на постигнатите резултати.
2. Да се създаде механизъм за междуведомствено управление на превантивната дейност по отношение на непълнолетния, който включва назначаване на координатор, разработване на единен индивидуален план, разпределение на отговорностите между участниците в превенцията, установяване на срокове за неговото изпълнение и оценка на постигнатите резултати.
3. Да се регламентира интердисциплинарната подкрепа за непълнолетни с участието на психолози, социални работници и учители, включително изискванията за съдържанието на съответните програми и оценка на ефективността от тяхното прилагане..
4. Да се определи механизмът за прилагане на система за менторство на непълнолетни, като се установят изисквания за подбор и обучение на ментори, продължителността на подкрепата, отчитане на индивидуалните характеристики на

непълнолетния и оценка на постигнатите резултати. Необходимостта от развитие на тази институция беше обоснована чрез изследвания, а системата за менторство впоследствие беше залегнала в закона.

5. Да се усъвършенства механизма за пострегистрационна и следсъдебна подкрепа на непълнолетни чрез разработване на индивидуален план за по-нататъшна рехабилитация и ресоциализация, неговото междуведомствено изпълнение и последваща оценка на постигнатите резултати.
6. Да се създаде единен механизъм за наблюдение и оценка на ефективността на превантивните дейности, предвиждащ система от критерии и показатели за реалната ефективност на превантивните мерки, индивидуалната подкрепа и ресоциализацията на непълнолетните.

   За повишаване на ефективността на профилактическата дейност са предложени следните практически мерки:

   1. подобряване на координацията в дейността на комисиите по въпросите на непълнолетните, местните изпълнителни органи и другите превантивни структури;
   2. развитие на достъпна психологическа и социална подкрепа за непълнолетни и семейства в риск; организиране на редовно повишаване на квалификацията на специалистите, работещи с непълнолетни;
   3. разширяване на участието на неправителствени и доброволчески организации в осъществяването на програми за менторство, семейна подкрепа и ресоциализация;
   4. Осъществяване на системно наблюдение на резултатите от превантивната дейност; осигуряване на цялостен подход, който съчетава държавни, обществени и семейни ресурси в рамките на непрекъснатата подкрепа за непълнолетните.

IV. НАУЧЕН ПРИНОС НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Научният принос на дисертационния труд се състои в разработването на комплексни и интердисциплинарни подходи за усъвършенстване на системата за правно и организационно осигуряване на превенцията на престъпността на непълнолетните.

Въз основа на анализа на дейността на различните органи от системата за младежко правосъдие, правоохранителните органи, образователните институции и социалните служби, както и на базата на проучването на чуждестранното законодателство и опит, се предлагат мерки за усъвършенстване на нормите за превенция чрез засилване на междуведомственото взаимодействие, въвеждане на целеви превантивни програми, развитие на възстановителни практики, както и създаване на ефективен механизъм за мониторинг и оценка на резултатите от превантивната дейност.

Конкретните научни и научно-приложни приноси са следните:

1. разгледано е понятието за превенция на престъпността на непълнолетните, определени са основните му цели, принципи, форми и субекти на реализация в системата за младежко правосъдие на Република Казахстан;
2. направена е криминологическа характеристика на престъпността на непълнолетните в Република Казахстан, включваща анализ на нейното ниво, динамика, структура и съвременни тенденции на развитие;
3. представена е криминологическа характеристика на личността на непълнолетния престъпник, като са отчетени неговите социално-демографски, психологически и поведенчески особености;
4. изследвани са причините и условията за престъпността на непълнолетните, включително икономическите, социалните, социално-психологическите и идеологическите фактори, които влияят върху формирането на противоправното поведение;
5. анализирано е съвременното състояние на системата за превенция на престъпността на непълнолетните в Република Казахстан, включително дейността на системата за младежко правосъдие, комисиите по делата на непълнолетните и защитата

на техните права, както и специализираните съдилища по делата на непълнолетните;

6. идентифицирани са основните проблеми и недостатъци на действащата система за превенция на престъпността сред непълнолетните, включително трудностите при разработването на идеологията на превенцията, пропуските в правната уредба и недостатъчното ниво на междуведомствено сътрудничество;

7. проведено е проучване сред служители на правоохранителните органи, съдилищата, комисиите по делата на непълнолетните и защитата на техните права относно ефективността на действащите превантивни мерки и проблемите при тяхното практическо прилагане;

8. разработен е комплекс от организационни и научно-практически препоръки, насочени към повишаване на ефективността на превантивната дейност в системата за младежко правосъдие в Република Казахстан;

9. формулирани са предложения de lege ferenda, насочени към усъвършенстване на законодателството на Република Казахстан в областта на превенцията на престъпността на непълнолетните;

10. проучени са международни правни актове в областта на превенцията на престъпността на непълнолетните;

11. проучени са законодателството и практиката в други държави, включително държавите от Европейския съюз, в областта на превенцията на престъпността на непълнолетните, като са определени възможностите за прилагане на отделни чуждестранни практики в Република Казахстан.

V. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Основните резултати от научното изследване са отразени в следните публикации:

1. Куанишева, И. Сущность и содержание профилактики правонарушений среди подростков. Международная научно-практическая конференция «Наука и инновации - драйверы развития региона», посвящена 85-летию Жамбылской области и 15-летию Института Шерхана 12 апреля 2024 г.;

2.Куанишева, И. Понятие о досуге несовершеннолетних, его содержание и структура. Международная научно-практическая конференция «Наука и инновации - драйверы развития региона», посвящена 85-летию Жамбылской области и 15-летию Института Шерхана 12 апреля 2024 г.;

3. Куанишева, И. (2025). Совершенствование системы профилактики преступности несовершеннолетних в Республике Казахстан: проблемы, тенденции и пути модернизации. E-Journal VFU, 24, 718-724. https://ejournal.vfu.bg/index.php/vfu/article/view/245;

4. Куанишева, И. (2025). Функции и полномочия государственных органов и учреждений в области борьбы с преступностью и правонарушениями среди несовершеннолетних в Республике Казахстан./ Функции и правомощия на държавните органи и институции в областта на борбата с престъпността и правонарушенията сред непълнолетните в Република Казахстан. E-Journal VFU, 24, 852-860. https://doi.org/10.53606/evfu.24.852-860;

5. Куанишева, И. (2025). Институциональные основы предупреждения подростковой преступности в Казахстане: проблемы реализации и пути совершенствования/ Институционални основи за превенция на престъпността на непълнолетните в Казахстан: предизвикателства при прилагането и начини за подобряване E-Journal VFU, 24, 875-884. https://doi.org/10.53606/evfu.24.875-884);

6. Куанишева, И. Казахстанда ювеналды еділет калай жумыс істейді .KITII жаршысы 168 N3(58);2a24;

7.Куанишева, И.Газаев, А.И. Кайпулдаева А.К.Международный опыт ЕС в законодательном обеспечении

профилактики преступности несовершеннолетних. Известия КазУМОиМЯ имени Абылай хана. Серия«Международные отношения и регионоведение»No. 4 (79) 2025, 305-322 с.;

8.Куанишева, И. Предупреждение преступности несовершеннолетних в системе ювенальной полиции. Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию конституции Республики Казахстан «Конституция Республики Казахстан: основы,теория и современная практика»26-27 ноября, 2025 год. ISBN 978-601-285-389-1;

9.Куанишева, И. «Причины и условия преступности несовершеннолетних связанные с экономическими, социальными и социально-псхологическими проблемами» Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию конституции Республики Казахстан «Конституция Республики Казахстан: основы,теория и современная практика»26-27 ноября, 2025 год. ISBN 978-601-285-389-1;

10.Куанишева, И.Жәкіш А. «Кәмелеттік жасқа толмағандар арасындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу» Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию конституции Республики Казахстан «Конституция Республики Казахстан: основы, теория и современная практика»26-27 ноября, 2025 год. ISBN 978-601-285-389-1.

11. Куанишева, И.Темірхан Б. «Қазақстандағы буллинг және кибербуллинг құбылысы: жасөспірімдер арасындағы құқықтық сана мен құқықтық мінез-құлыққа әсері»Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию конституции Республики Казахстан «Конституция Республики Казахстан: основы, теория и современная практика»26-27 ноября, 2025 год. ISBN 978-601-285-389-1